

Rozšírenie európskej civilizácie na územie kontinentu Latinskej Ameriky

Milan Čáky

Résumé français:

Cette texte aurais eu servir aux étudiants de la politologie pour mieux comprendre la question du renforcement de la civilisation européenne ainsi que sa culture sur le continent Amérique Latin de l'arrivée des premiers Européens, les rencontres des leurs civilisations et création des relations coloniales entre les peuples d'Amérique centrales, du Sud et de l'Espagne et le Portugal. On peut y trouver le caracteur du conquista espagnol et la naissance de la civilisation européenne au Brasil.

Key words: European civilization, Latin America,

Písomné záznamy Európanov o Novom svete vznikali hneď po jeho objavení, od prvých rokov *conquisty*, to je podmaňovania krajín Latinskej Ameriky Európanmi, predovšetkým španielskymi a portugalskými *conquistadormi*. Boli to predovšetkým *Krištof Kolumbus*, *Amerigo Vespucci*, *Hernán Cortés*, *Bartolomé de Las Casas* a iní. Ich správy boli oficiálne využívané predovšetkým s cieľom dokázať, že *conquista*, čiže podrobenie si krajín a kmeňov Latinskej Ameriky bola oprávnená, preto *conquistadori* a ich potomkovia si oprávnene privlastňujú nadpráva a spoločenské postavenie, ktoré dosiahli, a že celý proces *conquisty* bol civilizačným činom katolíckej Európy k „divoškým“ obyvateľom Nového sveta. Podľa Arnošta Gellnera ranné výboje Európanov v Latinskej Amerike boli podnietené *dobrou staromódnou neobchodníckou dravosťou*, pričom neboli dopredu plánované, ale boli *plodom vyššej ekonomickej a technologickej úrovne, nie však vojenskej orientácie*.¹ Záujem obyvateľov „starej“ Európy o kultúru a civilizáciu kmeňov Latinskej Ameriky sa prejavil od začiatku procesu *conquisty*. Latinské vydania spisov Bartoloméa de Las Casas sa objavili v mnohých európskych krajinách a mali značnú odozvu nielen v kruhoch katolíckej cirkvi, ale i medzi významnými európskymi vzdelancami (napríklad Jan Ámos Komenský). Od konca 17. storočia do španielskych kolónií v Amerike, ale i do portugalskej Brazílie prichádzali početní jezuitskí

¹ Gellner, A. (1993): *Národy a nacionalismus*. Praha: Hříbal, s. 54.

misionári, ktorí popri svojom teologickom (kristianizačnom) poslaní uplatňovali aj svoje ekonomické vedomosti (napríklad pri zakladaní a správe hospodárstiev v Peru, Chile). Významná bola ich staviteľská činnosť pri vzniku sakrálnych stavieb (kostolov, kláštorov), ich prírodovedecká (botanická, astronomická) a lekárska činnosť. Boli znalcami indiánskych jazykov, zakresľovali prvé mapy juhoamerických teritórií. Neskôr významné európske univerzity a akadémie vysielali do Latinskej Ameriky svojich vedcov, aby robili výskum miestnej prírody i etník. Európska civilizácia tak významne ovplyvnila ďalší vývoj latinskoamerickej civilizácie.

Obyvateľstvo Latinskej Ameriky od príchodu Európanov žilo v etnicky i politicky rozdelenej spoločnosti, ktorá sa v tomto smere stále viac diferencovala, pričom jeho skladba sa neustále menila a menili sa aj spoločenské a politické podmienky života všetkých obyvateľov. Z tohto hľadiska historici rozdeľujú dejiny Latinskej Ameriky do niekoľkých časových období, ktoré majú svoje charakteristické osobitosti:

1. Obdobie predkolumbovské, ktoré predchádzalo obdobiu vzniku Latinskej Ameriky (do príchodu prvých Európanov roku 1492).
2. Obdobie vzniku, vývoja a rozpadu španielskej a portugalskej koloniálnej ríše v Latinskej Amerike (od 1492 do 1825), ktoré sa začalo *conquistou*, vytvorením a rozvojom kolónií oboch európskych štátov a ich následným rozkladom. Toto obdobie je možné rozdeliť na dve časti:

- a) obdobie tzv. *divokej conquisty*, ktoré sa skončilo podriadením *conquistadorov* kráľovskej moci, administratívnym rozdelením územia strednej, južnej i časti dnešnej severnej Ameriky do správnych celkov.
- b) obdobie riadenej kolonizácie a rozvoja koloniálnej moci oboch iberských štátov na americkom území, ktoré bolo zavŕšené začiatkom národných a demokratických revolúcií a vznikom nezávislých latinsko-amerických štátov.

3. Obdobie od vzniku nezávislých národných štátov v Latinskej Amerike (od roku 1825). Aj keď medzi jednotlivými obdobiami vývoja Latinskej Ameriky existujú vzájomné súvislosti, predovšetkým medzi druhým a tretím obdobím, rozhodujúci civilizačný skok nastal medzi prvým a druhým obdobím dejín Latinskej Ameriky, a to predovšetkým príchodom Európanov, rozširovaním a uplatnením európskej civilizácie, ktorá vyvolala konfrontáciu s pôvodnou juhoamerickou civilizáciou a spôsobila jej zánik.

Latinskoamerická civilizácia predkolumbovského obdobia

Podobne ako severoamerický kontinent, i územie strednej a južnej Ameriky bolo postupne osídľované rozvinutým moderným človekom, predstaviteľom druhu *Homo sapiens*. Aj keď nie je jasné, či pôvodní obyvatelia týchto oblastí boli rasovo homogénni, niet pochyb, že na územie Ameriky prišli z Ázie cez dnešnú Beringovu úžinu. Americký kontinent nebol osídlený súvisle. Niektoré oblasti strednej a južnej Ameriky dlho neboli trvalo obývané človekom. V tých oblastiach, kde boli vhodné klimatické podmienky, sa postupne vyvinula civilizácia, ktorá sa pred 6 tisíc rokmi najprv živila zbieraním divoko rastúcich plodín (kukurica) a neskôr aj lovom, pri ktorom sa používali primitívne nástroje.

Najvyspelejšie americké kultúry vznikali tam, kde obyvatelia žili v priaznivých klimatických podmienkach, predovšetkým v oblasti strednej Ameriky (mexická náhorná plošina, na polostrove Yucatán) a v stredných Andách. Kultúry všetkých etník sa vyznačovali celým radom spoločných znakov – napríklad hustou zaľudnenosťou, intenzívnym poľnohospodárstvom, zakladaním miest, budovaním monumentálnych chrámov, existenciou vojsk a výraznou diferenciaciou spoločenského života a spoločenského postavenia. Tieto civilizácie boli medzi sebou určitým spôsobom historicky späté, pretože prebiehala medzi nimi svojho druhu a stupňa kultúrna výmena. Pritom každá z nich mala svoje špecifické znaky a osobitosti. Ak Mayovia v Yucatáne už zakladali teokratické mestské štáty, Aztékovia na území dnešného Mexika preberali rozvinutú vzdelanosť, vyznačovali sa vyspelou vojenskou organizáciou, Inkovia v pohorí Ánd vybudovali nielen pozoruhodnú ríšu s vysokou organizovanosťou, ale na svoju dobu i výnimočné stavby. Hoci vplyv týchto stredoamerických a andských kultúr a civilizácií bol v karibskej oblasti, na juhoamerickom pobreží Tichého oceánu a v severozápadnej Argentíne silný, nezasiahol do priestorov dnešnej Brazílie.

Spomedzi civilizácií amerického kontinentu k najvyspelejším patrili **Mayovia**, obývajúci polostrov Yucatán, juhovýchodné Mexiko, Guatemalu, časť Salvadoru a Hondurasu. Vytvárali si teokratické mestské štáty, používali vlastné ideografické písmo, pomocou ktorého vyjadrovali abstraktné pojmy, ale aj znaky na označenie čísel. Mali už určité poznatky z astronómie a poznali kalendár. Významnými dôkazmi mayskej civilizácie sú pozoruhodné stavby (niekoľkosto), sochy, nástenné maľby a keramika. Boli objavené väčšinou v modernej dobe. Z bohatej mayskej písomnej kultúry sa po ničivom vpáde Španielov v období conquisty zachovali len tri tzv. *mayské kódexy*, z ktorých najhodnotnejším je drážďanský kódex, obsahujúci 39 listov s mayským textom. Parížsky mayský *Codex Peresianus* má rituálny obsah.

Madridský mayský *Codex Tro-cortesianus* obsahuje 56 listov s astrologickými údajmi. Základným prameňom k poznaniu mayskej kultúry a civilizácie je spis františkánskeho mnícha *Diega de Landu* pod názvom *Relación de las Cosas da Yucatán*. Bol napísaný v polovici 16. storočia, keď pri šírení kresťanstva a pokresťančovaní Mayov mal možnosť osobne sa zoznámiť so stovkami mayských kódexov. Prejavil však zarážajúce kultúrne barbarstvo, keď v roku 1562, za veľkej ľútosti a utrpenia, Mayov rozkázal všetky tieto písomné pamiatky verejne spáliť na hranici, pretože vraj *obsahovali len povery a diabolské lži*.²

V 2. storočí pred n. l. sa na mexickej náhornej plošine usadil kmeň **Toltékov**. Poznali ideografické písmo, pestovali poľnohospodárske plodiny: kukuricu, bôb, bavlnu. Ich kňazi poznali mayský kalendár a zaoberali sa astronómiou. Centrom života Toltékov bolo *Mesto bohov - Teotihuacán* (neďaleko dnešného Ciudad de México), v ktorom vybudovali asi na ploche 20 km² početné chrámy a pyramídy zasvätené pravdepodobne Slnku a Mesiacu. Najväčšia z nich bola pyramída Slnka, ktorá mala základ 210 m a dosahovala výšku 60 m. V 11. storočí prenikli Toltékovia na územie Mayov a dobyli ho. Mayská kultúra sa vzájomným vplyvom obohatila o motívy kultúry Toltékov, v ktorej boh *Quetzalcoatl* mal podobu opereného hada a bol hlavným dekoratívnym motívom.

V čase úpadku toltéckej ríše, v druhej polovici 12. storočia, sa do husto obývaných údolí mexickej náhornej planiny (údolie Anáhuaca) prisťahoval zo severu takmer bezvýznamný kmeň kočovníkov *Tenochca*, ktorý bol vytlačený kmeňom Tepanakov do neúrodnejších oblastí. Neskôr boli známi pod názvom **Aztékovia**. Ich dejiny sa začínajú príchodom do Mexického údolia. Počet Aztékov vtedy nepresahoval 5 tisíc osôb. Osvojili si vyššiu kultúru už tam existujúcich kmeňov a pokúšali sa výbojmi zväčšiť svoje územie. Po katastrofálnej porážke sa uchýlili do barinatej oblasti jazera *Texcoto*, kde v roku 1325 založili mesto *Tenochtitlán* na síce nehostinnom, ale dobre brániteľnom mieste. Postupne sa im podarilo rozširovať svoje územie na brehy jazera. Vybudovali hrádze spájajúce ostrovy s pevninou a uzatvárali výhodné zmluvy s okolitými kmeňmi. Počas vlády *Itzcoatla* (1428-1440) sa zmocnili významného mesta *Atzcapotzalka*. Aztécky panovník *Moctezuma I.* (1440-1469) uzavrel početné spojenecké zmluvy s okolitými mestami a kmeňmi a rozšíril ríšu Aztékov až k brehom Tichého oceánu. Aztékovia sa neusilovali asimilovať podrobené kmene, ale poskytli im značnú autonómiu. Ich ríša bola zväzkom vazalských miest a kmeňov, ktoré Aztékom každoročne odvádzali určený tribút vo forme potravín, zlata, drahokamov, kožušín, ale i otrokov určených na obetovanie, pretože ľudské obete boli v chápaní Aztékov kľúčové pre

² Polišenský, J. a kol. (1979): *Dějiny Latinské Ameriky*. Praha: Svoboda, s. 34.

predstavu o sústavnej obnove sveta. Preto aztécka ríša mala početných nepriateľov, najmä medzi kmeňmi, ktoré uctievali iných bohov a mali odlišnú kultúru. Aj napriek snahe aztéckych vládcov považovať etniká Mexického údolia skôr za partnerov než poddaných, ríša Aztékov *nebola jednotným organizmom*, ale akousi *sústavou etnických skupín, zvykov, náboženstiev a foriem sociálnej organizácie*.³ Preto bola mocensky značne labilná. Keďže dominujúcim činiteľom aztéckej spoločnosti bolo náboženstvo (*Tenochtitlán*, hlavné mesto ríše, ktorého symbolom sa stala v roku 1486 pyramída so základňou 50 metrov a výškou 53 metrov, bolo zasvätené najvyššiemu aztéckemu bohovi *Huitzilopochtlimovi* v podobe kolibríka) významný vplyv na politiku ríše mali kňazi, ktorí neustále volali po nových obetiach a nútili aztéckych panovníkov k novým vojnám. Dobyvačné vojny Aztékov nepriniesli ríši, okrem nových otrokov, žiadny väčší úžitok. Naopak, vyvolávali nenávisť podrobených kmeňov, ktoré čakali na príležitosť, ako sa Aztékom pomstiť a vymaniť sa spod ich nadvlády.

Aztékovia mali rozvinutú sociálnu a ekonomickú stratifikáciu spoločnosti. Základnú jednotu obyvateľstva tvorila rodina. Rodiny vytvárali občiny, ktoré nemali len ekonomický význam. Boli kľúčovým prvkom politicko-správneho systému ríše a zachovávali si súdnu právomoc nad členmi svojej občiny. Jej zástupcovia boli vysielaní do *rady starších* jednej zo štyroch *calpulli*, t. j. obvodu či štvrti mesta a mali právo podieľať sa na voľbe najvyššieho hodnostára príslušnej *calpulli*. Hovorca každej zo štyroch *calpulli* bol členom štvorčlenného výkonného orgánu mesta. Tento orgán volil najvyššieho hovorcu či predstaviteľa ľudu, nazývaného *tlatoani*, ktorý ako svetský vodca postupne potláčal vplyv a význam *teomema* - duchovného vodcu a „zástupcu a hovorcu“ aztéckeho boha *Huitzilopochtliho*. Doživotne volený *tlatoani* bol najvyšším hovorcom Aztékov, ich „otcom i matkou“ a mal tri najvýznamnejšie funkcie: bol hlavným vojenským veliteľom, najvyšším sudcom a správcom príjmov aztéckej ríše.⁴ Posilňovanie mocenských pozícií *tlatoaniho* sa uskutočňovalo ešte v období pred príchodom prvých Európanov na územie strednej Ameriky. Tieto zmeny viedli i k početným aztéckym výbojom a podmaneniu kmeňov žijúcich na území dnešného Mexika (napríklad Totékov, Mixtékov a i.). Pôvodná aztécka „kmeňová demokracia“ sa začala meniť (podľa názoru Francúza Jacquesa Soustella) na „*aristokratickú a imperialistickú monarchiu*“.⁵

V Andskej oblasti juhoamerického kontinentu, do ktorej patria územia dnešných štátov Peru, Bolívie, Ekvádoru, čiastočne Chile a Kolumbie, vznikala *andská civilizačná tradícia*, v rámci ktorej sa vyvinuli **andské kultúry**. Na tomto území už v prvom tisícročí pred

³ Křížová, M. (2005): *Aztékové*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml, s. 20.

⁴ Tamtiež, s. 26.

⁵ Tamtiež, s. 33.

naším letopočtom vznikali prvé teokratické štáty s početným obyvateľstvom a relatívne vyspelým poľnohospodárstvom, používajúcim už zavodňovací systém. Približne okolo roku 500 pred n. l. sa jednotlivé oblasti, tvoriace andskú kultúru, začali hospodársky diferencovať, čo spôsobilo, že spoločenská stratifikácia sa stala výraznejšia a vznikali nové štáty regionálneho charakteru. Po stáročia v nich uplatňovali svoju ideovú a mocenskú nadvládu predovšetkým kňazi a bojovníci. To znamená, že až do polovice 5. storočia n. l. dominujúcim činiteľom v štátoch andskej kultúry bolo náboženstvo a vojna. Z historických pamiatok tejto doby, nazývanej *čas bojovníkov (acua runa)* a jej kultúry sú známe pyramídy, vysoké až 18 metrov, a chrámy. Výjavy v nich, nakreslené na kvalitnej keramike, znázorňujú vojnové motívy, súboje a následný rituál obetovania zajatcov. Na južnom pobreží dnešného Peru sa rozvíjala zvláštna kultúra – *Mochica* a *Nazca*, charakteristické maľovanými scénami (*mochistická keramika*). *Mochikovia* ovládali plavbu po mori a nadväzovali kontakty s okolitými regiónmi. Uctievali kult mesiaca, ktorý bol na peruánskom pobreží značne rozšírený (na rozdiel od kmeňov andskej oblasti, ktoré uctievali kult slnka.). Po určitom čase obe kultúry boli zatiene- né novou andskou civilizáciou, ktorá sa rozšírila v horských údoliach And na juh od jazera *Titicaca*. Jej administratívnym strediskom bolo *Tiahuanaco*. V ňom nájdené archeologické objekty mali predovšetkým kultový význam. Štátne útvary andskej civilizácie sa vyznačovali značnou mierou centralizácie. Kľúčovým princípom tejto civilizácie bola hospodárska reciprocita, od ktorej sa odvodzovali ďalšie spoločenské i mravné zásady. V rokoch 800 - 1000 n. l. táto andská civilizácia ovládla skoro celé stredné Andy až k pobrežiu Tichého oceánu. Po jej úpadku záverečnou fázou vo vývoji kultúr v andskej bol vznik ríše *Inkov*.

Začiatky vytvárania pôvodnej ríše Inkov je možno zistiť na prelome 12. a 13. storočia, keď **Inkovia** tvorili nepočetnú skupinu 11 občín (*ayllu*) okolo svojho kultúrneho centra *Cuzco* (*Pupok sveta*). Osvojili si na tomto území používaný jazyk *kečua*, ktorým hovorilo miestne etnikum. Až do príchodu Európanov (ale aj dlho potom) bolo v andskej oblasti základom spoločenskej organizácie *občínové zriadenie*. Pretože prírodné zdroje tu boli značne limitované a ťažko by stačili k obžive všetkých, bolo nevyhnutné v rámci celého územia vytvárať určitý systém práce, delenia úrody a iných produktov. Rodová občina (*aylla*) významne zvyšovala produkciu a zabezpečovala výmenu tovaru. Organizáciu občín, založenú na súdržnosti komún, v tejto fáze vývoja ešte nie je možné považovať za mocensky konsolidovanú ríšu. Jej prví panovníci (napríklad *Manco Capac*, *Mayta Capac*, *Capac Yupanaqui*, *Inca Roca*, *Yahuar Huacac* a i.), ktorých vláda trvala od začiatku 13. storočia do tridsiatych rokov 14. storočia, sa nepokúšali o územnú expanziu. Až *Virakocha Inca* začiatkom 15. storočia položil základy mocensky konsolidovaného štátu v okolí mesta Cuzco (niektorí autori používajú názov *Cus-*

co, Cuzko). Expanzívnu politiku Inkov a dobývanie nových území začal uskutočňovať Vira-
kochov syn *Pachakuti* (1438-1471). Jeho dobre organizovaná armáda, vytvorená prevažne
z príslušníkov podrobených kmeňov, sa na severe dostala až k rovníku, obsadila územie dneš-
ného Ecuadoru a južnej časti Kolumbie. Ďalší panovník Inkov *Tupac Inca Yupanaqui* (1471-
1493) sa pokúšal preniknúť do tropických oblastí dnešnej Bolívie, okupoval časť severnej
Argentíny. Jedenásty v poradí panovník Inkov *Huayana Capac* (1493-1525) zväčšil ríšu
o územie južných And a mocensky ju upevnil. Vzdialenosť medzi jej severnou a južnou hra-
nicou bola asi 5 tisíc kilometrov a mala niekoľko miliónov obyvateľov, patriacich
k desiatkam etníc, líšiacich sa jazykom, kultúrnou i politickou tradíciou. (Podľa Křížová, M.:
Inkové, s. 30) Z historických prameňov je zrejmé, že ríša Inkov bola jedným z najlepšie or-
ganizovaných štátov vo vtedajšom svete. Na začiatku *conquisty* Španielov sa počet jej obyva-
teľov odhaduje len na území dnešného Peru a Bolívie približne na 3,5 milióna a na území
dnešného Ecuadoru asi 600 tisíc obyvateľov. Pôda patrila vládcom – Inkovi a tvorila základnú
formu bohatstva Inkov. Rozdeľovala sa na tri časti: jedna časť patrila *Chrámu Slnka* – t. j.
náboženstvu a jeho vykladačom (kňazom), druhá časť štátu a tretia občine. Náčelníci občín
rozdeľovali pôdu každoročne jednotlivým rodinám: manželia dostali asi 15 árové územie,
ktoré sa nazývalo *tupa* a malo postačovať na obživu celej rodiny. Ak sa rodine narodil chla-
pec, bola jej pridelená ďalšia *tupa*. Ak to bolo dievča, tak len polovica *tupy*. Inkovia zaviedli
systém povinných prác, tzv. *mita* (takéto chápanie práce prirovnával Michel Foucault
s európskym „disciplinárnym“ nátlakom). Pracovalo sa na veľkých stavbách (napríklad pri
stavbách Chrámov Slnka, symbolov moci Inku, pri výstavbe klenutých visutých mostov, širo-
kých 2 až 3 metre a upletených zo silných vlákien *aloe*), pri výstavbe ciest (ktoré boli určené
výlučne len pre potreby štátu), pri ich neustálom udržiavaní, výstavbe zavodňovacieho systé-
mu, doručovaní správ (Inkovia už poznali akýsi druh stálej pošty, keď pri cestách zriaďovali
stále poštové stanice na doručovanie správ), v službách vo vznešených rodinách. Pretože In-
kovia nepoznali peniaze, na trhoch existoval len výmenný obchod. Obyčajní občania nemohli
si hromadiť majetok, ani zlato a iné drahé kovy. Ríša bola administratívne rozdelená na štyri
provincie. V hlavnom meste každej z nich bolo sídlo správcu (*apo*), dosadeného Inkom
a obyčajne s ním spriazneného. Správcovia volili štátnu radu, ktorá sa schádzala v hlavnom
meste Cuzco. Predkladala panovníkovi – *sapa inkovi* rôzne návrhy. *Sapa inka*, syn Slnka, stál
na vrchole mocenskej a spoločenskej pyramídy, pretože podľa výkladu kňazov bol priamym
potomkom Slnka, bol držiteľom absolútnej moci a mal postavenie žijúceho boha. Bol politic-
kým i náboženským vodcom v jednej osobe, obklopený nádherou. Slúžili mu synovia podro-
bených vládcov. Podľa záznamov Španielov, predmety zo zlata a všetko, čoho sa syn Slnka

*dotkne, musí byť spálené, premenené na prach a dané napospas vetru, aby sa ich už nemohol dotknúť nikto iný.*⁶ Mal mnoho žien a konkubín, ale hlavnou jeho ženou, nazývanou *coya*, bola jeho vlastná sestra. Tým sa Inka vymykal z bežnej ľudskej morálky, platnej však pre ostatných obyvateľov ríše. Po smrti bol Inka mumifikovaný a uctievaný ako božstvo. I naďalej mu zostal jeho palác. Ku vzdelaniu mali prístup len deti zo vznešených rodín, ktoré navštevovali školu v Cuzcu. Učili sa používať jednotný štátny jazyk *kečua*, náboženstvo, rituály Chrámu Slnka, používať uzlové písmo *quipu* a robiť v ňom záznamy, študovali mravy a históriu. Španiel *Gauman Poma de Ayala* konštatoval, že základom sociálnej organizácie ríše Inkov bol systém desať vekových skupín obyvateľstva, tzv. *ulic*, ktoré mali presne vymedzené aktivity pre všetkých obyvateľov - mužov, ženy i deti, a to od veku 5 až do veku 80 rokov. Aby bola zabezpečená sústavná reprodukcia obyvateľov a tým aj pracovnej sily, mladí ľudia museli povinne uzatvárať sobáš. Podľa svedectva vtedajšieho ak si v mladom veku nevybrali partnera sami, prideliť im ho podľa svojho úsudku príslušný úradník. Proti jeho rozhodnutiu a jeho výberu nebolo možné sa odvolať. Akýsi druh štátnej starostlivosti o jednotlivcov od narodenia až do smrti niektorí Španieli už vtedy porovnávali s v Európe známym kláštorným spôsobom života. Potvrdil to neskôr i pruský vedec a cestovateľ *Alexander von Humboldt*, ktorý na študijnej ceste po krajinách Latinskej Ameriky charakterizoval ríšu Inkov ako *veľký kláštor, v ktorom je každému predpísané, čo má robiť v prospech obecného blaha*.⁷

Významným politickým nedostatkom ríše Inkov a jej mocenskou slabinou bola absolutistická moc panovníkov a nejasné pravidlá pri určovaní následníkov. Po smrti *Huayana Capaca* (zomrel pravdepodobne okolo roku 1527, ešte pred príchodom Európanov) sa v inkskej ríši začala občianska vojna medzi legitímnym nástupcom *Huáscarom*, ktorý ako nový panovník bol inštalovaný v Cuzcu (vtedy bolo mocenským i náboženským centrom ríše, pričom podľa údajov Španielov malo od 100 do 300 tisíc obyvateľov), a jeho nevlastným bratom *Atahualpom*, správcom severných provincií so sídlom v Quite. Inka *Huáscar*, posledný vládca pred príchodom Španielov, sa pokúsil zmeniť niektoré náboženské tradície a oslabiť tým postavenie „potomkov rodu múmií“. Ich majetok chcel využiť pre upevnenie svojej moci. Preto významní vojenský velitelia Inkov a značná časť inkskej elity, tvoriaca dedičnú vrstvu so značnými majetkovými, náboženskými i právnymi privilégiami (Španieli túto inkskú elitu nazývali *orejones – ušatí*, pretože nosili také veľké zlaté náušnice, že ušné bolce im vraj siahali až po plecيا), sa priklonili v boji o trón sa priklonila na stranu jeho nevlastného

⁶ Křížová, M. (2006): *Inkové*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml, s. 35.

⁷ Tamtiež, s. 45.

brata Atahualpu. V občianskej vojne v roku 1532 tak zvíťazil *Atahualpa*. Bolo to v období, keď na pobreží dnešného Peru sa vylodili Španieli, vedení *conquistadorom* Franciscom Pizarrom.

Podľa názoru mnohých historikov ríša Inkov bola nielen najrozsiahlejším, ale aj najlepšie organizovaným štátom na území prekolumbovskej Ameriky. Jej rozsiahly byrokratický aparát dokázal plniť nariadenia jednotlivých inkských vládcov vybudovať ešte i dnes pozoruhodné stavby, vytvoriť sociálny systém, ktorý bol predmetom štúdia významných európskych mysliteľov (napríklad Voltaire).

Latinskoamerické civilizácie v konfrontácii s európskou expanziou

Obdobie tzv. divokej conquisty – civilizačný vplyv Španielska a Portugalska

Keď v roku 1492 Krištof Kolumbus objavil súostrovie Bahám,, severovýchodné pobrežie Kuby a severné pobrežie Hispanioly (dnešné Haiti), o výsledky jeho ciest sa začali zaujímať nielen španielski katolícki králi *Ferdinand Aragónsky* a *Izabela Kastílska*, ale aj portugalský kráľ *Ján II*. Aj keď Kolumbus až do svojej smrti veril, že objavil ostrovy, ležiace pred pobrežím východnej Ázie, pre kráľovské dvory oboch štátov bolo zrejme, že boli objavené doposiaľ neznáme rozsiahle súostrovia, kde existovalo zlato. Považovali za potrebné nové ostrovy preskúmať a osídliť, preto začali vyjednávať s pápežskou kúriou, aby ostrova uznala ako územie patriace ku španielskej korune. Pápež *Alexander VI.*, pôvodom Španiel z rodu *Borja*, mal záujem nielen o pokresťančenie „pohanov“ na nových územiach, kde sa otvárali nové možnosti pre pôsobenie misijných radov. Preto vydaním niektorých pápežských búl sa snažil vychádzať v ústrety španielskym katolíckym manželom – *Izabele Kastílskej* a *Ludovítovi Aragónskemu*. Bula *Inter caetera (1493)* ustanovila, že oblasť, ktorú mali právo skúmať Španieli, bola oddelená pomyselnou čiarou sto míľ na západ od Azorských ostrovov a Zeleného mysu. Po námietkach portugalského kráľa Jána II. bola prijatá ako základ zmluvy z Tordesillas a akceptovná v roku 1494 oboma iberskými katolíckymi štátmi. Pomyselná hranica, tzv. *pápežský poludník*, ktorá rozdeľovala sféry teritoriálneho záujmu oboch štátov, bola posunutá 270 míľ na západ od portugalských ostrovov v Atlantiku, pričom Portugalsko za svoj diplomatický úspech považovalo, že si uhájilo právo na kolonizovanie atlantického pobrežia Afriky (a ako sa neskôr ukázalo, získalo aj nároky na pobrežné územie Brazílie). Už

v roku 1493 Kolumbus vyplával z Cádizu na čele veľkého loďstva s 1200 Španielmi (boli tam remeselníci, roľníci, španielski rytieri - *hidalgos*), aby osídlil a kolonizoval *Hispaniolu* (dnešné Haiti) a vytvoril z nej sebestačnú kolóniu pre ďalšie objavné plavby Indie alebo Číny. Po príchode na ostrov *Dominica* založil osadu *Isabela*. Nebol však schopný udržať v poslušnosti urodzených španielskych *hidalgov* – prvých *conquistadorov*, ktorí nerešpektovali Kolumba - cudzinca neurodzeného pôvodu a rozutekali sa po ostrove hľadať zlato a otrokov. Po preskúmaní južného pobrežia Kuby a objavení Jamajky v roku 1496 sa vrátil naspäť do Španielska. Počas jeho neprítomnosti Kolumbov brat Bartolomeo založil na južnom pobreží Hispanioly osadu *Santo Domingo*, ktorá sa neskôr na ďalších 50 rokov stala hlavným mestom španielskych území v „Indii“. Svoju tretiu cestu do Ameriky uskutočnil Kolumbus v roku 1498. Aby upokojil vzbúrených *hidalgov* proti svojmu bratovi, prideliť im ako pracovné sily tamojších domorodcov. Zaviedol tým systém prideľovania domorodcov - *repartimiento*, ktorý sa predtým využíval na Kanárskych ostrovoch, a preniesol ho aj na územie španielskych kolónií v Amerike. Nespokojnosť s administratívnymi rozhodnutiami Krištofa Kolumba a jeho brata a početné protesty *hidalgov* donútili španielsky kráľovský pár *Ferdinanda* a *Izabelu* k tomu, aby v roku 1499 poslali na nové územia iného správcu - *Francisca de Bobadilla*. Mal Kolumba v tejto funkcii nahradiť. Príchodom Francisca de Bobadilla a jeho nástupcu *Nicolása de Ovando* sa v skutočnosti začína na novoobjavených územiach uplatňovať vláda španielskej kráľovskej koruny. Nicolás de Ovando prišiel na Hispaniolu v roku 1502 s početnou výpravou (až 2500 mužov a 30 lodí). Donútil domorodcov kmeňa *Tainov* na základe systému *repartimiento*, zavedeného a legalizovaného už Kolumbom, pracovať pre Španielov pri ryžovaní zlata a iných prácach. Pretože domorodci neboli odolní voči nákazlivým chorobám, prinesených Španielmi, postupne umierali, takže čoskoro sa na ostrovoch obsadených Španielmi prejavil nedostatok pracovných síl. Hispaniola sa počas spravovania Ovandu stala a jeho nástupcu *Diega Colón*a, syna Krištofa Kolumba, stala základňou pre ďalšiu expanziu španielskych *conquistadorov* do oblasti Karibiku. V roku 1511 začal Ovandov zástupca *Diego Velasquez* kolonizáciu Kuby, ktorej územie bolo prístupnejšie než územie Hispanioly. Na východe ostrova založil mesto *Santiago* a systémom *repartimienta* ovládol celý ostrov. Iný španielsky moreplavec – *Alonso de Ojeda* sa v roku 1499 vypravil k pobrežiu Venezuely, aby preskúmal novoobjavené územia. Navigátorom (*piloto mayor*) výpravy bol Florentín *Amérigo Vespucci*, známy svojimi geografickými schopnosťami. Práve podľa neho dostal nový kontinent svoje pomenovanie. Pre osídľovanie stredoamerickej oblasti však mala najväčší význam štvrtá a posledná Kolumbova výprava v roku 1502. Na základe jej úspechu španielsky dvor bol presvedčený, že kolonizovanie tejto oblasti bude ekonomicky

výhodné. I napriek protestom Diega Colóna španielska koruna vydala dvom výpravám povolenie (licencie) na kolonizovanie týchto oblastí: v roku 1509 obe výpravy odplávali do Ameriky v počte takmer tisíc mužov. Hlad, nemoci i otrávené šípy domorodcov zlikvidovali takmer všetkých Španielov. Na čelo tých, ktorí ostali, sa *Vasco Núñez de Balboa*. V roku 1503 na základe informícií domorodcov uskutočnil veľkú výpravu do oblasti dnešnej Panamskej šije, dostal sa na breh Tichého oceánu, položil základy osady, ktorá sa neskôr stala strediskom takého bohatého obchodu, že dostala pomenovanie *Zlatá Kastília (Castillia del Oro)*. Balboa sa stal prvým veľkým conquistadorom americkej pevniny. Aj keď v roku 1519 bol krivo obvinený z velezrady, vo vykonštruovanom procese odsúdený a popravený s'átím, jeho zistenia na jednej strane podnietili ďalších Španielov k prieskumu pobrežia Pacifiku, na druhej strane dali definitívnu odpoveď, že týmto priestorom nie je možné prísť do Indie. Španieli síce prehrali s Portugalcami v úsilí nájsť cestu do Indie, ale podarilo sa im založiť svoje nové impérium na území Ameriky.

Strediskom týchto snáh bola Sevilla, kde už v roku 1503 vznikol *Casa de la Contracción de las Indias (Dom pre obchody s Indiami)*, podobná organizácia, akú vytvorili Portugalci (*Casa da India*). Ak portugalská organizácia bola podriadená priamo kráľovskej korune, ktorá takto riadila obchod považujú ho za svoj monopol, sevillská organizácia prenechala obchodovanie súkromným osobám a dozerala len na to, aby odvádzali kráľovskému dvoru polovicu zlata a striebra z vojnovéj koristi a päťtinu (*quinto*) drahých kovov, vyťažených v zámorských územiach. Keďže kráľ Ferdinand Aragonský sa zaujímal predovšetkým o svoje zisky z kolónií, nové územia riadili v skutočnosti úradníci z Casa de la Contracción, hoci boli podriadení Rade pre Kastíliu, pretože nové územia boli súčasťou španielskej koruny. Keď Rada zriadila v roku 1511 v Santo Domingu odvolací súdny dvor (*audiencia*), vyvolalo to protesty miestokráľa Diega Colóna. Od roku 1512 boli na Hispaniole tri na sebe nezávislé orgány kráľovskej moci: guvernér, audiencia, úradníci z Casa de Contracción, podriadení Rade pre Kastíliu. Ani oni, ani členovia Rady pre Kastíliu, ani Ferdinand Aragonský sa nezaujímal o osudy španielskych kolonistov, a už vôbec nie o osudy Indiánov. Správy dominikánskych mníchov, posielané od roku 1511 do Španielska, svedčiacie o krutom zaobchádzaní s domorodcami a hrubom porušovaní tzv. *Zákonov z Burgosu* ako prvom právnom nariadení, týkajúceho sa postavenia Indiánov i dovozu otrokov z Afriky, ostali nepovšimnuté. Až po smrti Ferdinanda, keď namiesto regenta Karola (neskorší cisár Karol V.) riadil krajinu kardinál *Jiménez*, cirkev sa začala zaoberať správami dominikánskych mníchov aj preto, že kňaz *Bartolomé de las Casas*, ochránca Indiánov, neustále vznášal kráľovi Karolovi V. nové sťažnosti na conquistadorov a upozorňoval na útlak domorodcov.

Preto kráľ v roku 1519 z Rady pre Kastiliu vytvoril nový správny orgán *Consejo de las Indias*, ktorý mal dbať o priebeh conquisty a dodržiavanie nariadení španielskeho dvora. Bolo to v období, keď *Hernán Cortés*, syn schudobnelého šľachtica z Extremadury, začal dobývať ríšu Aztékov a ďalší dobrodruh *Francisco Pizarro* ríšu Inkov.

Ak oblasť Panamskej šije, na ktorej zásluhou kolonizačnej činnosti *Vasca Núñeza de Balbou* vznikla provincia *Zlatá Kastilia*, bola osídlená z Hispanioly, územie dnešného Mexica a polostrova Yucatánu, na ktorom existovali ríše **Aztékov a Mayov**, bolo osídlené z Kuby. Už v rokoch 1517 a 1519 guvernér Kuby *Diego Velázquez*, predovšetkým však jeho tajomník a veliteľ loďstva *Hernán Cortés*, podnikal malé výpravy na západ smerom k Mexicu. Na pobreží kmeňa *Tabascov* Cortés založil prístavné mesto *Veracruz* a vytvoril v ňom mestskú radu (*cabildu*). Už na tejto výprave našiel Cortés kmene, vyznačujúce sa omnoho vyššou kultúrou, ktorá hospodársky i politicky prevyšovala kultúru kmeňov v oblasti Karibiku. Po návrate na Kubu sa podujal na novú dobrodružnú výpravu, a to aj napriek nesúhlasu guvernéra. Hoci guvernér túto výpravu najprv podporoval a oficiálne vymenoval Cortésa za jej organizátora, neskôr svoje rozhodnutie zmenil a chcel ho zbaviť tohoto poverenia. Cortés však jeho rozhodnutie nerešpektoval a predčasne opustil Kubu spolu s 500 španielskymi vojakmi. Pri postupe na sever využíval informácie od španielskeho trosečníka *Jerónima de Aguilar*, ktorý niekoľko rokov žil medzi Maymi. Neskôr, pri postupe na sever, v druhej fáze výpravy, dostal od jedného vodcu porazeného indiánskeho kmeňa dar – aztécku otrokyňu *Malintzin* či *Malinche*, prekrstenú na *Marínu* (neskôr ju nazývali *Dona Marina*), ktorá mu poskytla podrobné informácie o stave v aztéckej ríši i o rozporoch medzi podrobenými kmeňmi a Aztékmi. Podľa niektorých historikov sa *Malinche*, ktorá zrejme patrila medzi špičku vládnuvich vrstiev v hlavnom meste Aztékov *Tenochtitláne* a ktorú do otroctva iného kmeňa zrejme predala jej vlastná rodina, stala jednou z najromantickejších, ale aj najkontraverznejších historických postáv conquisty Nového sveta. V európskych historických prameňoch bola vykresľovaná ako „*zradkyňa, obetujúca svoj ľud pre lásku k dobyvateľovi Cortésovi*“. V iných podaniach sa stala stelesnením osudu domorodých žien a symbolom „*spojenia kultúr*“ Aztékov a Európanov, z čoho vznikol nový svet Latinskej Ameriky. Pri dobývaní ríše Aztékov mali však najväčší význam Cortésove strategické a veliteľské schopnosti. Podarilo sa mu získať na svoju stranu kmene *Totonakov* a mestský štát *Tlaxcala*, nedávno dobytý Aztékmi. Dokázal obratne manévrovať medzi miestnymi etnikami, podrobenými Aztékmi. Neskôr vo svojich listoch priznal: *Vidiac nesúlad a nespokojnosť jedných i druhých, bol som nemálo potešený, lebo som veril, že môžem mnoho získať pre svoj cieľ a nájsť cestu, ako ich ešte ľahšie podmaniť. A tak som tých i oných obratne navádzal, tajne*

*obom ďakoval za upozornenia a ubezpečoval ich väčším priateľstvom.*⁸ Aztékovia dlho a pasívne sledovali postup Španielov a rôznymi darmi a čarodejníctvom sa ich snažili vyhnáť. Po porážke domorodcov pri meste *Cholula* a zmasakrovaní jeho obrancov sa Španielom postupne vzdávala jedna osada za druhou. Aztékovia spočiatku považovali túto vojnu ako tradičný rituálny spôsob boja, v ktorom miesto a čas sú vopred určené a na určité znamenie sa boje skončia. Preto sa nesnažili záhadných cudzincov zabíjať, ale brať ich ako zajatcov a neskôr ich obetovať. Španielskych jazdcov na koňoch, aj keď ich bolo len jedenásť, považovali za jednu bytosť, ktorá im spočiatku naháňala panický strach. Očakávali, že biely vodca cudzincov sa prejaví ako jeden zo štyroch hlavných božstiev. Podľa niektorých historikov Aztékovia spájali príchod Španielov s mýtickým návratom *Quetzalcoatlu*, ktorý sa mal vrátiť a ujať sa vlády nad ríšou. *Tlatoani* (vládca Aztékov) Moctezuma za jeho vtelenie považoval Cortésa. Len čo sa aztécky vodca dozvedel, že cudzinci túžia po zlate, pretože – podľa Cortésových slov aztéckym poslom – *Európania sú nemocní, a len zlato im môže pomôcť*, poslal im ako dar zlaté predmety a požiadal ich, aby odišli z krajiny Aztékov. Keď v apríli 1519 Španieli prišli až k aztéckemu hlavnému mestu *Tenochtitlán*, podľa jedného z domorodých kronikárov aztécky vládca Moctezuma uvítal Cortésa a ostatných Španielov ešte pred mestom ako vážených hostí týmito slovami: *Náš pán..., vrátil si sa do svojej krajiny, do svojho mesta. Prišiel si sem zasadnúť na svoj stolec, na svoj trón. Ach, len krátko ho držali a uchovávali tí, ktorí už odišli, tvoji náhradníci.*⁹ Cortés sa ubytoval v paláci v strede mesta a zoznámil sa s obrovským bohatstvom Aztékov. Jeho vojaci strhli a roztavili zlatú výzdobu paláca a pokúšali sa presvedčiť Moctezumu, *aby sa stal kresťanom a zároveň vazalom španielskeho kráľa*. Keď sa vzťahy medzi Španielmi a aztéckymi kňazmi zhoršili kvôli obetným rituálom, Cortés dal Moctezumu priviesť do svojho paláca, čím sa vodca Aztékov stal zajatcom Španielov a i naďalej manipuloval s predstavivosťou Aztékov o rôznych mýtoch. V situácii, keď Španieli krutým spôsobom zasiahli do domácich náboženských obradov a zmasakrovali niekoľko sto neozbrojených aztéckych šľachticov, rozzúrení Aztékovia sa rozhodli cudzincov zničiť a zaútočili na Cortésov palác. Zhoršujúce sa postavenie donútilo Cortésa, aby využil autoritu zhoievavého a umierneného Moctezumu, ktorý svojím prejavom z paláca, kde bol uväznený, mal upokojiť svojich „poddaných“. Rozhorčení Aztékovia však (podľa španielskej verzie) na Moctezumu zaútočili kameňmi a oštepami, takže *tlatoani* čoskoro svojim zraneniam podľahol (podľa neskoršej aztéckej verzie bol zavraždený Španielmi). Cortés sa spolu s 1300 španielskymi vojakmi sa však ocitol v obklúčení. Aby sa hladujúci Španieli vyhli obliehaniu, jediné

⁸ Křížová: *Aztékové*, s. 73.

⁹ Tamtiež, s. 76.

východisko pre svoju záchranu videli v tom, že sa prebijú von z mesta. Stalo sa tak v noci z 30. júna na 1. júla 1520. Táto noc vošla do dejín Mexika i celej Latinskej Ameriky pod názvom „smutná noc“, pretože pri nočných bojoch zahynuli vo vodných kanáloch tri štvrtiny (niektorí autori hovoria len o jednej tretine) Cortésových vojakov. Na dne kanálov skončila aj väčšina Španielmi ulúpeného zlata. Tí, ktorých v boji Aztékovia zajali, boli v nasledujúcich dňoch obetovaní v náboženských obradoch. Hernán Cortés sa však nevzdal. Znovu prejavil svoje strategické myslenie a neohraničenú odvahu: v Tlaxcale, v bezpečnej vzdialenosti od Tenochtitlánu znovu sformoval a vyzbrojil svoje oddiely, doplnil ich novými španielskymi dobrodruhmi, ktorých lákalo indiánske bohatstvo, i početnými bojovníkmi z kmeňov nepriateľských k Aztékom. O rok neskôr, v roku 1521, sa približne 600 dobre vyzbrojených Španielov a niekoľko tisíc indiánskych spojencov opäť vydali k hlavnému mestu Aztékov. Začala sa druhá etapa dobývania Tenochtitlánu. Takmer tri mesiace Španieli neustále útočili na mesto, ničili ho strelbou z diel, znemožnili jeho obyvateľom zásobovanie potravinami a prísun pitnej vody. Epidémia kiahní, prinesená španielskymi vojakmi z Kuby, postihla domorodcov v takom významnom rozsahu, že obrancovia mesta nestačili a nemali ani kde pochovávať mŕtvych. Tejto nemoci podľahol aj Moctezumov nástupca *Cuitlahuac*. Dňa 13. augusta 1521, na deň sv. Hypolita, Španieli zajali i posledného *tlatoaniho* Aztékov – *Cuauthémoca*, ktorý - podľa Cortésových slov – ako najvyšší hovorca *vo svojom jazyku povedal, že už urobil všetko na obranu svoju a svojich ľudí, čo vyžadovala jeho povinnosť...* (Podľa Křížová, M.: *Aztékové*, s. 79) Aj keď Španielom trvalo ešte niekoľko rokov, kým prenikli do najvzdialenejších oblastí Aztéckej ríše, tento deň sa oficiálne vyhlasuje za dátum jej zániku. Mesto bolo úplne zničené, ale zároveň s jeho zničením sa v mytológii Aztékov začína proces idealizovania aztéckej minulosti. Aztékovia dlho neboli schopní si uvedomiť rozsah tejto katastrofy a domnievali sa, že Španieli odídu, len čo vylúpia všetky poklady ich krajiny. Hneď po zničení mesta dal Cortés rozkaz - už ako guvernér a generálny kapitán dobytého územia - v španielskom štýle obnoviť Moctezumov palác a na mieste zničeného hlavného aztéckeho mesta vybudovať nové mesto, ktoré nazval **Mexico**. Tam, kde stála hlavná aztécka pyramída, dal vybudovať katedrálu. Podľa niektorých európskych znalcov aztéckej civilizácie (uvediem napríklad Markétu Křížovú) Cortés v sebe spájal kvality dobyvateľa i správcu dobytého územia. Nie je známe, či v tomto období už poznal Machiavelliho *Vladára*, ktorý bol vydaný v roku 1513, a tiež i ďalšie jeho dielo *Umenie vojny*. V praxi musel riešiť rovnaký problém, ktorý Machiavelli rozvíjal teoreticky: ako realizovať efektívnu správu španielskeho kráľovského dvora na dobytých, ale politicky roztrieštených územiach a nové územia začleniť do politického a hospodárskeho systému. S týmto cieľom začal uskutočňovať správne reformy,

smerujúce k všeobecnej stabilizácii dobytého územia, ktoré sa ďalších tristo rokov nazývalo Nové Španielsko. Vysielal vojenské oddiely do vzdialenejších území ríše, zakladal nové osady a mestá a vytváral tak základy novej koloniálnej administratívy. V listoch, ktoré posielal španielskemu kráľovi Karolovi V., podrobne popisoval okolnosti dobytia aztéckej ríše, spôsoby a metódy, ktoré použil v tomto boji v záujme splnenia jediného cieľa - ovládnuť územia a jeho obyvateľov: *Nech mi Vaše Veličenstvo uverí, nebolo medzi nami jediného, ktorý by nepocítil strach, vidiac, že sme tak ďaleko vo vnútri zeme, medzi toľkými a takými ľuďmi, a bez nádeje, že by odniekadial' mohla prísť pomoc.*¹⁰ Svoje výboje dokončil v roku 1524, keď sa vydal na územie Mayov. V obave pred povstaním domorodcov zobral so sebou i zajatého posledného aztéckeho vládcu *Cuauhtémoca*, ktorého počas bojov s Maymi nechal zavraždiť. Až touto vraždou, ktorú mu historici vyčítali možno viac ako zničenie Tenochtitlánu, pretože vraj žiadal prezradenie skrytého zlatého pokladu Aztékov, Cortés spečatil svoje víťazstvo.

Aj keď dobytie aztéckej ríše bolo z vojenského a strategického hľadiska nesporne významný čin aj preto, lebo španielskej korune i *conquistadorom* (vrátane Cortésovi) prinieslo obrovské a dlhodobé zisky, bolo významným impulzom k všeobecnému vzostupu tohoto územia, mnohí historici si kladú otázku, za akú cenu sa toto všetko udialo. Napríklad pri päťstom výročí objavenia Ameriky Krištofom Kolumbom niektorí autori sa nezdráhali použiť slovo „genocída“. Brutalita *conquistadorov* pri dobývaní nových území bola evidentná. Španieli sa v Amerike dopúšťali ohavných krutostí proti ľudským bytostiam, vrátane nemilosrdného vykorisťovania domorodých spoločností, čo bolo nielen v rozpore s kresťanstvom (ktoré tam rozširovali a v mene ktorého aj bojovali). Aj napriek tomu hodnotenie *conquisty* nemôže byť len negatívne, pretože by bolo povrchné a teda jednostranné. Nadvláda Španielov znamenala pre Aztékov i iné podrobené kmene koniec nekonečného kolobehu vojen a obrovských obetí na ľudských životoch. Umožnila im stať sa súčasťou vtedy už omnoho rozvinutejšieho európskeho civilizačného a hospodárskeho priestoru. Možno najväčší následok pre Aztékov, ktorí si v nasledujúcich stáročiach zachovávali svoju etnickú svojbytnosť, mala skutočnosť, že na troskách aztéckej ríše v súžití so Španielmi a inými Európanmi, sa začala obojstranná kultúrna výmena a vytvoril sa mexický národ.

Prvé pokusy o preskúmanie pobrežia na juh od Panamy uskutočnil ešte Balboa v roku 1513, ktorý toto more nazval *Mar del Sur – Južné more*. Od miestnych domorodcov sa dozvedel, že na juhu existuje mocná ríša, v ktorej je mnoho zlata a striebra. Keďže sa stal obeťou mocenských sporov a bol popravený, nemohol túto informáciu využiť. Až v roku 1522 špa-

¹⁰ Tamtiež, s. 82.

nielsky kapitán *Pascual de Andagoya* skúmal pobrežie smerom na juh od Panamy. Domordci potvrdili informáciu o existencii bohatej ríše na juhu, ktorú nazývali *Pirú*. O dva roky neskôr sa na juh pokúšal preniknúť *Francisco Pizarro*, dobrodruh (a podľa vtedajšieho kronikára) nevzdelaný pastier sviň z Extremandury, ktorý bol v oblasti Karibiku od roku 1502 a zúčastnil sa na kolonizácii Panamy, pokúšajúc sa tam zbohatnúť. Pretože na výpravu nemal dostatok prostriedkov, spojil sa s ďalším podnikavcom – vojakom *Diegom de Almagrom* a kňazom *Hernandom de Luque*. Ich prvá prieskumná výprava v roku 1522 na juh, do **ríše Inkov** sa skončila neúspechom – porážkou od domorodcov a stratou malej koristi. O rok neskôr na území severného Peru sa presvedčil o existujúcom trvalom osídlení tohto územia. V prístavnom meste *Tumbez* zajal obchodný vor, naložený zlatými predmetmi, drahými látkami a zajal aj niekoľkých miestnych chlapcov, ktorých neskôr používal ako tlmočníkov. Keďže v Paname jeho „objavy“ nevyvolali dostatočný záujem, odišiel do Španielska, aby dosiahol oficiálnu podporu kráľovského dvora pre ďalšie výpravy týmto smerom. V roku 1530 sa vrátil naspäť aj s oficiálnym právom, potvrdených vo vystavených listinách na jeho meno, kolonizovať krajinu *Pirú* a vykonávať rozsiahle vojenské a ekonomické právomoci na dobytom území. Zorganizoval svoju tretiu výpravu. Na jar v roku 1530 sa opäť vydal na plavbu do krajiny *Pirú*, ale tentoraz jeho lode pristali severnejšie než predtým. Keď po niekoľkomesačnom prechode cez pralesy opäť prišiel do prístavného mesta *Tumbez*, zistil, že je vypálené a že **v krajine Inkov** zúri občianska vojna.

Už v roku 1527 sa inka *Huayana Capac*, zdržujúci sa na území dnešného Ecuadoru, dozvedel, že ďaleko na severe od jeho ríše sa objavili *bieli fúzati muži s podivnými zvieratami a veľkými plavidlami*.¹¹ Nestačil sa s nimi stretnúť, pretože s celým svojím dvorom i následníkom trónu podľahol pravdepodobne epidémii kiahní, zavlečenej z Európy na juhoamerický kontinent nakazenými Španielmi a následne šírenej po celom území domorodcami, ktorí proti tejto chorobe, na rozdiel od Európanov, neboli odolní. Po jeho smrti bol v hlavnom meste ríše - Cuzku, vyhlásený za nového panovníka *Huáscar*, syn hlavnej ženy zosnulého inku. Proti nemu sa však postavil *Atahualpa*, ktorého matka zrejme pochádzala z miestnych vládcov a ktorý bol jedným z početných potomkov inku Huayana Capacu. Keďže *Atahualpa*, nachádzajúci sa vtedy v spolu so zosnulým panovníkom na vojenskej výprave na severe ríše v Quite, získal podporu významných vojenských veliteľov a tamojších mocenských elít. Občianska vojna v ríši vznikla práve v čase, keď pozdĺž tichomorského pobrežia stále južnejšie prenikali Španieli.

¹¹ Křížová: *Inkové*, s. 71.

V auguste 1532 založil Pizarro na severnom pobreží Peru neďaleko Tumbezu osadu *San Miguel de Piura*, prvú španielsku osadu na území ríše Inkov. Skupinu vojakov na čele s *Diegom de Almagro* vyslal do Panamy po vojenské posily. Prostredníctvom indiánskych tlmočníkov nadviazal styky s oboma znepriateľenými stranami. S ostávajúcimi 180 vojakmi, z nich bolo 27 jazdcov, sa vydal dovnútra ríše Inkov. V tom istom roku prišiel do provinčného mesta *Cajamarca*, kde sa v horskom údolí cestou do hlavného mesta Cuzko zdržiaval so svojím dvorom a početným, 40 tisícovým vojskom *Atahualpa*, už víťaz občianskej vojny. Pretože v prípade bojov by na každého španielskeho vojaka pripadalo približne 260 indiánskych protivníkov, v prospech ktorých hovoril i horský terén, Pizarro bol zdanlivo v bezvýhodiskovej situácii, pritom vzdialený týždne cesty od mora, odkiaľ mohol očakávať pomoc. Preto svoj plán postavil na vierolomnosti a zrade. Uvedomil si, že len rozhodný útok, moment prekvapenia a zajatie *Atahualpu* (podľa predtým osvedčeného postupu *Hernána Cortésa*) by mohlo vyvolať paniku medzi domácimi bojovníkmi. Nový vodca Inkov *Atahualpa* nedocenil úskočnosť, vojensko-taktické schopnosti Španielov a vierolomnosť Pizarra. Medzi toľkými svojimi bojovníkmi sa cítil bezpečne. Uveril sľubom Španielov o zachovaní prímeria a do Pizarrovho tábora prišiel s početným a neozbrojeným sprievodom. *Francisco de Xerez*, vtedy Pizarrov tajomník, takto opísal *Atahualpov* príchod i nasledujúcu udalosť, ktorá rozhodujúcim spôsobom poznamenala ďalšie dejiny Južnej Ameriky:

Ako uvádza M. Křížová, *...na čele kráčal oddiel Indiánov oblečených do pestrých, ako šachovnica kockovaných oblečení. Tí zbierali slamu a zametali cestu. Za nimi išli v inom oblečení ďalšie oddiely Indiánov, ktorí spievali a tancovali. Potom nasledovalo mnoho mužov so zlatými a striebornými zbraňami, insígniami a čelenkami. V tejto skupine bol Atabalipa. Indiáni ho niesli na ramenách v nosítkach vykladaných pestrofarebným prím papagájov a ozdobených zlatými a striebornými doštičkami... Potom išlo množstvo vojakov rozdelených do škardon a všetci mali zlaté a strieborné čelenky. Španielsky kňaz Vincente de Valverde s krížom v jednej a bibliou v druhej ruke pristúpil k indiánskemu vládcovi a povedal mu prostredníctvom tlmočníka: Som kňaz Boha, učím kresťanov Božím zákonom a s týmto poslaním prichádzam i k vám, aby som vás poučil. Učím tomu, čo nám zvestoval Boh, a to je zapísané v tejto knihe. A preto ťa v mene tohoto Boha a kresťanov žiadam, aby si bol jeho priateľom, lebo tak to chce Boh a tebe z toho vzíde dobro. Atahualpa vzal bibliu, chvíľu si ju pozeral, a potom ju odhodil na zem. Jeho skutok znamenal znesvätenie Písma svätého, čo Španieli neustále využívali za akési ospravedlnenie dovtedy najväčšieho krviprelievania v Novom svete. Bol to signál k útoku na Atahualpu i na jeho neozbrojený sprievod. V nasledujúcich bojo-*

vých zmätkoch, vyvolaných streľbou z kanónov, zvukov vojenských trubiek a útokov jazdcov, Pizarro osobne zaútočil na Atahualpu. Len čo ostatní Indiáni videli svojho panovníka zajatého, dali sa na bezhlavý útek. Španielski vojaci ich po desiatkach zabíjali. Počas tohto masakru zahynula väčšina inkskej šľachty a elitných bojovníkov. Ostatní sa rozutekali po okolitých horách.¹²

K zajatému inkovi sa Španieli najprv správali úctivo, dávajúc mu najavo, že by sa mohol vykúpiť zlatom a striebrom. Atahualpa chcel predísť kontaktom Huáscara so Španielmi, preto nariadil svojim stúpencom, ktorí držali Huáscara v zajatí, aby ho zabili a vyvraždili i celú jeho rodinu. Uznal svoju podriadenosť španielskemu kráľovi a za zachovanie svojho života sľúbil Španielom naplniť zlatom a striebrom „*sieň dvadsať stôp dlhú a sedem stôp širokú až k bielej čiare vedenej stredom výšky siene, čo je, ako povedal, poldruhej výšky mužá*“.¹³ Na jeho príkaz Inkovia dopravili do Cajamarky okolo 2700 kg zlata a 13 ton striebra, väčšinou umeleckých predmetov inkskej kultúry. Španieli ihneď všetko pretavili. Ak päťtinu ulúpenej koristi dostal podľa platných zvyklostí španielsky kráľ, Pizarro a jeho ľudia získali obrovský poklad. Aj keď Atahualpa bol v zajatí, jeho oddiely oslabené a demoralizované, ríša Inkov ešte nebola podrobená. Preto Pizarro neustále vyjednával a manévroval. Až v apríli 1533, keď do jeho tábora prišiel *Diego de Almagro* s posilou ďalších 150 vojakov, sa situácia zmenila radikálne v jeho prospech a rozhodol sa dobyť Cuzko, hlavné mesto Inkov. Využil rozpory medzi Inkmi, predovšetkým nenávisť stúpencom Huáscara a získal si ich na svoju stranu. Krivo obvinil Atahualpu, že *zhromažďoval ľudí do boja proti kresťanom*. V zinscenovanom procese bol Atahualpa odsúdený na smrť *v záujme bezpečnosti kresťanov a pre dobre celej krajiny, pre jej dobytie a pacifikáciu*, a to aj napriek tomu, že sa už predtým vykúpil množstvom zlata a striebra. Vo svojich správach kráľovskému dvoru ho Pizarro úmyselne nespravodlivo označil za *najkrivilačnejšieho a najkrutejšieho človeka, ktorý celú krajinu udržoval v poslušnosti tyranstvom a všetkými bol nenávidený*.¹⁴ Hoci Atahualpa pred svojou smrťou sa nechal pokrstiť, aby predišiel svojmu upáleniu na hranici, bol v marcu 1533 Pizarrovými conquistadormi zaškrtený. I sami Španieli považovali Atahualpovu smrť za justičnú vraždu a historický omyl. Španielsky kráľovský dvor prijal s nesúhlasom správu o smrti panovníka Inkov a odsúdil Pizarrov čin aj z toho dôvodu, že Atahualpa sa vyhlásil za vazala španielskeho kráľa, uznal jeho suverenitu na území ríše Inkov a nechal sa pokrstiť. Celé stáročia bola smrť Syna Slnka rôzne interpretovaná nielen domácimi vzdelancami (napríklad

¹² Křížová: *Inkové*, s. 75-76.

¹³ Tamtiež, s. 76.

¹⁴ Tamtiež, s. 77.

peruánska verzia hry *Smrť Atahualpu* z roku 1871), ale aj španielskymi mníchmi, ktorí Pizarrovu vinu nezdôrazňovali. Atahualpa sa po stáročia stal symbolom odporu Inkov proti španielskej nadvláde. Na druhej strane Pizarro si týmto činom naklonil pomstychtivých stúpen-
cov zavraždeného inku Huáscara, označiac sa tým za ich priaznivca. S ich podporou obsadil hlavné mesto Cuzko, kde ho vítali ako osloboditeľa. Aby sa vyhol neželanému odporu Inkov, najprv dosadil za nového inku *Tupaca Huallpu*, blízkeho Huáscarovi a inkskej vetve v Cuzko. Po jeho skorej smrti sa novým panovníkom stal *Manco Capac*, ďalší príslušník tejto vetvy, ktorý sa zaviazal poddanstvom španielskemu kráľovi a spolupráci s Pizarrom. Jeho uvedenie za inku, uskutočnené na hlavnom námestí v Cuzku, bolo navonok sprevádzané všetkými ink-
skými obradmi a tradíciami, čím Pizarro akoby uznával mocenské pokračovanie ríše Inkov. Historici hodnotili túto udalosť ako kolaboráciu *Manca Capaca* so Španielmi, pretože tým legalizoval Pizarrovu prítomnosť na území ríše Inkov a tiež i nadvládu španielskeho kráľa. Už do konca roku 1534 Pizarro i Manco Capac ovládli územie strednej časti inkskej ríše, zhodnej s dnešným územím Peru. Poloha hlavného mesta Inkov vysoko v horách nedávala Pizarrovi dobré vyhliadky na uplatnenie prevahy španielskej jazdy a bola ďaleko od prístavov a lodí. Preto sa rozhodol vytvoriť nové hlavné mesto, bližšie k pobrežiu a vo výhodnejšom teréne a presunúť tam svoje sídlo. Za hlavné mesto španielskej provincie Peru určil novú osadu blízko tichomorského pobrežia a pomenoval ju na počesť sviatku Troch kráľov *Mesto kráľov – Ciudad de los Reyes*. Španielsky názov sa však nikdy neujal a mesto bolo známe ako *Lima*. Pizarrov čin znamenal začiatok dlhodobého sociálneho a kultúrneho rozdelenia Peru. V novozałożenom meste sa usadzovali európski kolonisti a sústredovala sa všetka politická a hospodárska moc. Obyvatelia indiánskeho pôvodu ostávali v pôvodných horských oblastiach, podstatne hospodárskych zaostalejších. Tak sa začína diferencovať vznikajúca nová spoločnosť.

Medzi španielskymi conquistadormi však čoskoro vznikol spor o kompetencie vo vykonávaní vlády na dobytom území, o delenie obrovskej koristi, získanej v inkskej ríši, o nové priestory pre conquistu a o mocenský vplyv. Ako prvý sa vzbúril správca mesta *San Miguel* conquistador *Sebastián de Belalcázar*, ktorý sa vydal na vlastnú päsť do oblasti Quita. Pretože Francisco Pizarro podľa dokumentov, získaných v Madride, mal všetky výsady na dobytom území a nárokoval si aj na všetku korisť, jeho bývalý spojenec zo začiatku conquisty a vojenského ťaženia proti Atahualpovi Diego de Almagro požadoval správu územia, patriaceho k oblasti Cuzko. Pizarro to odmietol a umožnil mu uskutočniť výpravu na územie Chile. Almagro však tam nenašiel očakávané poklady, ani bohaté mestá. Stratil mnoho vojakov a po návrate v roku 1537 požadoval prerozdelenie moci a tým aj koristi. Spory medzi oboma sku-

pinami conquistadorov vyvrcholili v roku 1538 v otvorenom vojenskom boji, keď sa Almagro vyhlásil po obsadení Cuzka za guvernéra. Tým vznikol dôvod pre prvú občiansku vojnu Španielov v Peru, v ktorej sa horské oblasti s mocenským centrom v Cuzku, ovládané Almagrom, postavili proti Lime, v ktorej vládol Francisco Pizarro. Almagro bol v roku 1538 porazený a na príkaz *Hernánda Pizarra*, jedného z bratov guvernéra Francisca Pizarra, bol zaškrtený. Boje medzi conquistadormi využil Manco Capac. V roku 1536 ušiel z Cuzca a zorganizoval proti Španielom povstanie. Takmer dva roky obliehal Cuzco, ale nedokázal ho dobyť. So 60 tisíc bojovníkmi sa neúspešne pokúsil obsadiť Limu, avšak jeho elitné jednotky boli porazené a zmasakrované. Pretože sa mu nepodarilo vytlačiť belochoz z Peru, stiahol sa do ťažko prístupnej oblasti východného úpätia And, kde vytvoril nové centrum odboja proti Španielom, pomenované *Vilcabamba*. Vilcabamba sa stala takmer mýtickým miestom, odkiaľ Manco Capac sledoval vzájomné vraždenie sa medzi španielskymi conquistadormi a občas zaútočil proti sídlam belochoz. Po smrti Diega de Almagra jeho stúpenci – almagristi, nazývaní tiež „ľudia z Chile, pripravovali odvetu. Zoskupili okolo jeho mladšieho syna Diega a o tri roky neskôr, v roku 1541, zavraždili v Lime v jeho paláci guvernéra Francisca Pizarra. V tom istom roku sa niektorí Almagrovi stúpenci začali zaoberať jeho pôvodnou myšlienkou dobyť Chile. Iniciatívy sa ujal *Pedro de Valdivia*, ktorý po zavraždení Francisca Pizarra ostal v Peru bez vrchnosti. Preto – tak ako to predtým urobil Cortés v mexickom Veracruze, odišiel spolu s nie viac ako 150 vojakmi do Chile, kde založil mesto *Santiago* a nechal sa mestskou radou zvoliť za starostu. Väčšina z pôvodných 150 španielskych dobyvateľov boli jeho rodáci z Andalúzie, Extremendury a Starej Kastilie. Medzi nimi bol i i dvaja Nemci, jeden Talian a Portugalčan. Len siedmi z nich pochádzali z rytierskeho stavu (*caballeros*) tridsaťdva sa dodatočne hlásilo k šľachtickému pôvodu (*hidalgos*). Dve tretiny z nich sa dokázali podpísať a jedna tretina vedela čítať a písať. Väčšina z nich sa oženila s Indiánkami a mali početné potomstvo miešancov - *mesticov* (napríklad *Francisco de Aguire* mal 50 detí a pritom nebol výnimkou). Len menšia časť potomstva Španielov bola výlučne španielskeho pôvodu. V roku 1565 v Chile žilo približne 1500 Španielov a iných Európanov. Pretože nenašiel žiadne drahé kovy, začal vytvárať v úrodnom údolí Chile rozsiahle poľnohospodárske oblasti.

Zavraždenie guvernéra Francisca Pizarra, mocenské boje medzi skupinami conquistadorov, politická a mocenská anarchia v provincii Peru viedli kráľovský dvor v Seville k rozhodnému zásahu. Medzi stúpcov oboch zabitých conquistadorov sa zamiešal na príkaz kráľa prezident novej audiencie (súdu) v Paname *Vaca de Castro*, ktorý odišiel do Peru, aby vyšetril príčiny vzájomných bojov conquistadorov a potrestal vinníkov. Mal sa stať nástupcom guvernéra Pizarra. V roku 1542 v druhej občianskej vojne porazil prívržencov Al-

magra. Jeho syna Diega, ktorý bol ústrednou postavou sprisahancov a zorganizoval vraždu, dal popraviť. Prekazil mocenské ambície ostatných Pizarrovcov, predovšetkým *Gonzala Pizarru*, mladšieho brata Francisca Pizarru, aby násilím zaujal miesto svojho brata. Na nátlak katolíckej cirkvi a jej duchovných, zdesených metódami kolonizácie na americkom kontinente, vydal španielsky kráľ v novembri 1542 tzv. *Nové zákony (Leyes Nuevas)* s cieľom zbaviť conquistadorov významnej časti ich právomocí, zlepšiť životné podmienky Indiánov a stabilizovať tým koloniálnu správu na získaných územiach. Nové zákony mal v Peru uviesť do platnosti zástupca kráľovského dvora, s právom používať oficiálny názov a hodnosť – *miestokráľ*. Ako prvý sa ním stal *Blasco Núñez de Vela*. Po príchode do Peru, keď sa pokúsil o konfiškáciu *encomiend*, ktoré vytvárali mocných pseudofeudálnych veľkostatkárov, ohrozujúcich priame odvádzanie daní od domorodcov pre kráľovskú korunu, zahynul na začiatku roku 1546 v boji proti vzbúreným španielskym osadníkom, podnecovaným conquistadormi na čele s Gonzalom Pizarrom. Smrťou prvého miestokráľa sa opäť obnovila mocenská anarchia conquistadorov. Neexistenciu kráľovskej moci využil *Gonzalo Pizarro* na kruté prenasledovanie nielen Indiánov, ale i tých Európanov, ktorí prešli na stranu miestokráľa a nepreukazovali Pizarrovi podporu. Gonzalo Pizarro sa v skutočnosti stal neobmedzeným vládcom Peru. Až v roku 1548 nový vyslanec španielskeho kráľa, duchovný *Pedro de la Gasca*, najprv politicky a mocensky Pizarra izoloval, potom jeho vojenské oddiely porazil. Spolu s jeho hlavnými stúpenkami ho dal v tom istom roku popraviť. Z piatich násilníckych bratov Pizarrovcov nažive ostal len Hernando Pizarro. Tým sa skončilo desaťročné obdobie vzájomných bojov a vražd conquistadorov, zúčastňujúcich sa na dobytí Peru. Nikto z nich neostal živý, s výnimkou *Hernanda Pizarra*, ktorý strávil ostatných dvadsať rokov svojho života vo väzení v Španielsku. Inka Manco Capac tak prežil všetkých španielskych conquistadorov svojej doby. Skončila krátka ich vláda, aj obdobie tzv. **divokej conquisty** a zároveň aj jedna z etáp dejín južnej a strednej Ameriky. Do polovice 16. storočia dokončili Španieli kolonizovanie bohatých a civilizovaných oblastí Ameriky. Tam, kde územia boli málo civilizované, conquistadori mnoho nedosiahli. Dve výpravy Španieli uskutočnili na územie severne od Mexika: *Hernando de Soto* vyrazil okolo roku 1539 z oblasti dnešnej Floridy až k Appalačskému pohoriu a na západ až k Mississippi. *Francisco Vázquez Coronado* odišiel v roku 1541 z Novej Galície cez Rio Grande do oblasti západne od Mississippi, kde našiel len veľké stáda „kráv“ – bizónov. Väčšina z účastníkov týchto výprav zahynula nemocami. Tým, ktorí prežili, španielska koruna obyčajne nezverila správu získaných území. Väčšina conquistadorov sa späť do Španielska nevrátila. Na americkej pôde začali vytvárať etnicky nové spoločenstvo. Po upevnení kráľovskej moci bolo nevyhnutné usporiadať vzťahy s Indiánmi

a dosiahnuť, aby sa zvyšovala produkcia a tým i príjmy kráľovskej pokladnice. Baštou odporu Indiánov sa stala *Vilcabamba*, umiestnená v neprístupných peruánskych horách, kde pod ochranou *Manca Capaca* nachádzali útočisko nielen Indiáni, ktorí sa nechceli podrobiť nadvláde Španielov, ale aj prenasledovaní *almagristi*. V roku 1544 však *almagristi*, ktorým Manco Capac poskytol ochranu so zámerom, aby naučili Inkov zaobchádzať so strelnými zbraňami, Manca Capaca zavraždili v domnienke, že si zabezpečia odpustenie svojej neposlušnosti proti kráľovi. Politická moc vo Vilcabambe sa tak presunula do rúk Mancovho päťročného syna *Sayri Tupaca* a rady starších, ktorí opustili politiku konfrontácie proti Španielom. V roku 1557 už dospelý *Sayru Tupac* odišiel do Limy, kde bol slávnostne uvítaný. Prijal názov «pán a kráľ Peru». Nechal sa pokrstiť, uznal svoje vazalstvo voči španielskemu kráľovi. Pápež *Július III.* na žiadosť španielskeho dvora vydal zvláštny dišpenz, aby sa *Sayri Tupac* mohol oženiť so svojou sestrou, podľa starých tradícií Inkov. Za podriadenie sa kráľovi dostal rozsiahle majetky. Španieli dúfali, že takto sa im podarí definitívne rozložiť odpor Indiánov vo Vilcabambe. V roku 1561 však *Sayri Tupac* náhle zomrel (alebo bol otrávený). Na čelo protišpanielskeho odporu vo Vilcabambe sa postavil *Titu Cusi*, ktorý si už uvedomoval, že prítomnosť Španielov na území Inkov je trvalá. Preto prijal diplomatickú misiu španielskych augustiniánov. Boli po dlhom období prvými cudzincami – Európanmi, ktorí mohli Vilcabambu navštíviť. Vodca Inkov im sľúbil, že prijme kresťanstvo. V roku 1566 podpísal so Španielmi mierovú zmluvu. Zaviazal sa v nej vazalstvom španielskemu kráľovi, prijal krst a územie Vilcabamby mu bolo dané ako kráľovské léno. Zdalo sa, že odpor Inkov je definitívne zlomený. Španieli teraz očakávali masový prechod Indiánov na kresťanskú vieru. Nestalo sa tak aj preto, lebo *Titu Cusi* v roku 1571 zomrel a vlády sa ujal *Tupac Amaru*, jeden z jeho bratov. Posilnil tradičný vojenský odpor Inkov a Vilcabamba sa stala baštou konzervatívnej politiky Inkov. Pretože územie Peru, kde bol v roku 1567 menovaný novým miestokráľom *Francisco de Toledo*, už prechádzalo značným vývojom, sprevádzaným ekonomickým rozvojom i rastom počtu bielych osadníkov, mal za úlohu centralizovať politickú správu v miestokráľovstve, zabrániť živelnému drancovaniu prírodných zdrojov a indiánskej pracovnej sily *conquistadormi*. V prvom rade sa však musel vysporiadať s existenciou ohniska odporu Inkov. Jeho symbolom bol *Tupac Amaru* a Vilcabamba. V roku 1572 zorganizoval proti Vilcabambe trestnú výpravu. *Tupac Amaru* bol na úteku zajatý. Mesto bolo vydrancované a v nasledujúcom období zmizlo z mapy. Aj keď vo väzení sa *Tupac Amaru* obrátil na kresťanskú vieru a formálne bol vazalom španielskeho kráľa, miestokráľ *Francisco de Toledo* sa rozhodol dosiahnuť nielen definitívnu porážku Inkov, ale aj ich všeobecnú diskreditáciu. Aby definitívne zabránil návratu ich moci, spochybnil legitimitu ich vlády, odbojného inku

nechal v Cuzku (na nepríjemné prekvapenie španielskeho dvora) verejne popraviť. Jeho smrťou sa definitívne skončilo obdobie conquisty. Neskončila sa však tradícia Inkov, ktorá bola (a aj dodnes je) v Andách silne zakorenená a celé stáročia pretrvávala autorita a symbolika Synov Slnka, najmä v odpore proti koloniálnemu režimu Španielov.

Vytvorenie portugalskej Brazílie

Traduje sa, že prvým Európanom, ktorý pristál na brehoch Brazílie, bol portugalský moreplavec *Pedro Álvarez Cabral*, ktorý na svojej plavbe z Lisabonu do Indie sa odchyľil od svojho kurzu a dňa 22. apríla 1500 zakotvil na pobreží Brazílie. Po vystúpení na breh novoobjavenú zem prehlásil za vlastníctvo portugalského kráľa a pomenoval ju *Zem pravého kríža*. Pod týmto názvom vstúpila do povedomia európskeho sveta. Až neskôr sa udomácnil názor Brazília (Brasil) podľa tam nájdeného dreva *palo brasil*, ktoré poskytovalo červené farbivo a ktoré bolo pre Portugalcov výnosným obchodným artiklom. Vyhlásenie zvrchovanosti portugalského dvora na obchod s týmto drevom, deklarované až o tri desaťročia neskôr, vyvolal záujem Európanov o túto krajinu. Hospodárske možnosti tejto americkej kolónie ostávali dlho pre Portugalcov neznáme, pretože z obchodného hľadiska kolónia pre nich znamenala, okrem papagájov a opíc, len obchod so vzácnym drevom *palo brasil*. Malý záujem Portugalcov o túto kolóniu bol určovaný aj tým, že zlato tam našli len v nepatrnom množstve a že hlavným cieľom ich koloniálnej politiky a záujmu obchodníkov bola vtedy India a Ázia. Až keď pri brehoch Brazílie sa objavovali francúzske a holandské lode a keď španielski *conquistadori* prenikali stále hlbšie na nové územia v Amerike, portugalský dvor sa začal o novú krajinu zaujímať viac. Vývojový stupeň domorodých kmeňov, ktoré tam Portugalci našli, i hustota osídlenia boli v porovnaní so španielskymi americkými kolóniami na podstatne nižšej úrovni. Nenašli sa tam vyspelé kultúry a domorodci žili kočovným čo polokočovným spôsobom života, neboli schopní sa prispôbiť požiadavkám Európanov na intenzívnejšiu prácu. Niektoré indiánske kmene (napríklad z *Tupinambá*) už sa zaoberali poľnohospodárskou produkciou (kukurica, tabak), nemali však návyky systematickej práce a nemali porozumenie pracovať v prospech objavených sa cudzincov. Časté vojny medzi domorodcami nevedli k vytvoreniu zložitejších spoločenských útvarov.

Literatúra:

Bakewell, P. (1997): *A History of Latin America*. Oxford: Blackwell Publishers.

Gellner, A. (1993): *Národy a nacionalismus*. Praha: Hříbal.

Chalupa, J. (2006): *Chile*. Praha: Nakladatelství Libri.

Klíma, J. (2007): *Zrození Latinské Ameriky*. Praha: Nakladatelství Libri.

Křížová, M. (2005): *Aztékové*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml.

Křížová, M. (2006): *Inkové*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml.

Opatrný, J. (2002): *Kuba*. Praha: Nakladatelství Libri.

Polišenský, J. a kol. (1979): *Dějiny Latinské Ameriky*. Praha: Svoboda.